

IZ BESEDIŠČA DALMATINOVIH REGISTROV II*: GESLI *HOD*, *RAVEN SHENA*

Opisane so pisavne, oblikoglasne, oblikoslovne, pomenske in etimološke značilnosti iztočnic *hot* (*hod*) in *ravenžena* v Dalmatinovih Registrih oz. Peteroknjižju (1578) in Bibliji (1585), na kratko pa tudi poznejša usoda teh dveh besed. Dalmatin je obe rabil dosledno kot strokovna prevedka za Lutrovo *Kebsweib* = hebr. *pi(j)legeš*, tj. 'stranska žena'. V Peteroknjižju je rabil *hot*, ki je kakor *Kebsweib* pomenska preusposobitev že zastarevajoče vsakdanje besede; v Bibliji pa jo je zavrgel v prid namenskega neologizma *ravenžena* (verjetno kalk po nem. *Nebenfrau*), da bi se izognil morebitni negativni konotaciji. Čeprav je torej zvesto sledil Lutru, je bil prevajalsko in interpretacijsko tudi novotarski, in celo moderen (glede na podobnost izraza *stranska žena* v današnjih slovenskih prevodih Sv. pisma).

The spelling, morpho(no)logic, semantic and etymological characteristics of the entries *hot* (*hod*) and *ravenžena* in Jurij Dalmatin's glossaries known as R[egister] 1578 and R 1584 are described, and the subsequent fate of these two words is tangentially traced. Dalmatin used them consistently as technical terms translating Luther's *Kebsweib* = Hebrew *pi(y)legesh*, i. e. 'concubine' in the biblical sense. Dalmatin's discarding of *hot*, which he used in his translation of the Pentateuch (1578), in favor of *ravenžena*, which he used in his complete translation of the Bible (1584), happened owing to enlightening translatorial considerations.

Register 1584 ima v kranjskem stolpcu *Hod*, *hud*, *ravènshenna*; koroška ustreznica k temu je *Lubšha*, bezjaška pa *Hotniza*. Slednja je v posebnem geslu ustreznica še h kranjski sestavljenki *Raven Shena*, ta pa s svojim prvim delom (prim. v R 1584 geslo *Raven 1 – puoleg 3*) nakazuje, da tu *hotnica* nima pomena 'vlačuga, prostitutka; pohotna ženska' (kakor v SSKJ) ali 'žen(sk)a, ki živi v grehu z drugim moškim, kurba' (kakor posredno pri Skoku 1971: 681),¹ marveč pomen 'stranska žena'. Stranske žene so bile »po vrstnem redu . . . niže od prave zakonske žene«, sicer pa so imele »isti položaj« (Grabner–Haider idr. 1984: 694). O njih se govori v Stari zavezi na več mestih, Devteronomij 21:15–17 npr. daje navodilo, da prvorojenec, tudi če je od sovražene, ne od ljubljene izmed dveh žen (prim. *Lubšha*), ne sme izgubiti prvorojenstva v prid sinu žene, ki jo mož ljubi; vendar na tem mestu Stare zaveze izraz stranska žena ni uporabljen.

Pleteršnik ima *hōd* ženskega spola² z Gorenjskega, vendar v pomenu 'der Gang'

*Prim. I: Geslo *vamp* (Slavistična revija XXXVI/3 (1988), 308–10); tu dodajam opozorilo na etimologijo *Kerèmpūh* < srvn. *kerbebuch*, *kerppuch* v Janka Jurančiča Srbskohrvatsko-slovenskem slovarju (Ljubljana, 1986), str. 410.

¹ Prim. pri Belostencu pod *Pellex* opis *Kurva*, *hotnicza* *šivucha z-onem*, *koi šenu zakonjzku ima* oz. pod *Hotnicza*, *Prilošnicza* (drugje piše tudi *Prilešicza* in *Prilešnicza*) razlago *Hotnicza zakonškoga chlověka*, *Pellex*. Tudi Megiser (1603) ima pod *Pellex* med nemškimi ustreznici k *lubšha*, *rauenšhena* opis *eines Ehemans hur*, angl. *a wedded manes horlat*, holand. *eens gehouden mans hoere*, p. *kurwa z zonatim liegacaca* ipd., poleg dalm. *hotnicza*, madž. *hotnicza*, in č. *ženina*, *druha žena*; v hebrejskem razpredelku pa je tu *pileghešch* (prim. tu op. 13).

² Morda z nepremičnim naglasom, kajti rodilniške oblike ni pripisal, njen nepripis pa pri njem pomeni – vsaj načeloma in pri drugi ženski sklanjatvi – ohranitev naglasnega mesta iz imenovalnika; je pa Pleteršnikov slovar glede tega skoraj povsem neraziskan (za zapisovanje tipa *gora* gl. Rigler 1976: 284).

(*kobila ima prav medvedovo hod*), torej kot drugospolsko dvojnico k *hòd hódà / hòd hodâ*. Trubar, na primer, je imel v nasprotju z nekaterimi drugimi protestantskimi pisci (Tulščakom) *hod* (m. sp.) 'hoja' v mešanem naglasnem tipu in z refleksom *u* pod naglasom: *mui hud na tuih stefah* (cit. po Riglerju 1968: 25 oz. za Tulščaka 196; tudi v besedilu Bibl. 1584 je zmeraj samo *hod(-)*, nikdar *-u*). Vendar tega s *hod/hud* 'stranska žena' ni mogoče povezati, tudi ne npr. ob pritegnitvi družine besede (*pre*)šuštvò, za katero je Ramovševa razlaga s korenem *šyd- (1924: 305-9; v bistvu enako že Miklošič 1886: 86) še zmeraj najprepričljivejša.

Že ustrezno geslo v predhodniku Registra 1584 kaže na izglasni *-t*: R 1578 ima »Hot ali Hut. Cöcubina, Hotniza«. Tudi Megiser ima samo *Hot, hut, lubsha, lubsha, hotniza, ravshena* (1592: pod *Kebseweb*) oz. *hut, lubsha, luba* (1603: pod *Concubina*). Pleteršnik (pod *hòt*) navaja obliko *hut* samo iz Megiserjevega slovarja,³ *hòt -i* z istim pomenom 'das Kebseweb' pa iz Cafovega gradiva in Levstikovega Nauka slovenskim županom (1880)⁴. *Hot* pa je seveda v etimološki zvezi s *hoteti* in je široko po slovanskem svetu izpričana beseda: njen prvotni pomen 'sla, poželenje' (Supraseljski zbornik, ukrajinsčina) je poleg novejšega pomena še ohranjen v ruščini (narečno 'pohota; soprog, žena', staror. 'poželenje; ljubljenska, žena; ljubljeneec, ljubimec'); v češčini (*chot' -il-ě* 'žena, soprog(a)') pa se je, kakor v protestantski slovenščini, ohranil samo novejši pomen,⁵ toda prim. češko in slovaško *chut'* 'okus; poželenje' iz osnove z nosno vpono *-*hont-*, ki v južnoslovanskih jezikih ni ohranjena (Skok 1971: 680; Bezljaj 1976: 200; Vasmer 1973: 271).

Pravilna slovenska oblika je torej gotovo *hot/hut*, ne *hod/hud*. Zanimivo je, da je Dalmatin v R 1578 na prvo mesto postavil obliko z *-o-*, čeprav je v besedilu Peteroknjižja menda redno pisal *-u-*,⁶ razen seveda kadar prvi zlog ni bil naglašen:

³ Pač iz celovške izdaje: »Vrtovčeva pravi, da je Pleteršnik rabil samo drugo izdajo iz l. 1744« (Breznik 1926: 112). Megiser 1744 (R₂^a, pod *Kebseweb*) ima slovenski niz povečan za izraz *kurba*, zaporedje izrazov v njem pa preurejeno takole: *Raven shena, kurba, lubsha, hotniza, hot, hut*. It.-lat. ustreznice so enake kakor v Meg. 1592: 'Concubina, donna tenuta à poſta' in 'Pellex, concubina'.

⁴ Bezljaj (1976: 200; že prej Bezljaj-Suyer 1973/74: 191) se sklicuje tudi na *hot* (»i- deblo«) pri Gutsmanu, vendar posebej ne navaja ne pomena (sobesedilo kaže na 'priležnica' oz. 'hotnica') ne mesta nahajanja (bibliografija v Bezljaj 1976: XIII kaže na Gutsmanov slovar, vendar v njem te besede nisem našel, tudi po listkovni kartoteki na SAZU-ju je v njem ni). Na istih dveh mestih postavlja Bezljaj še domnevo, da bi *Velcoſtini ulafi* v Rinijem kodeksu lahko bili **velhot'ini*, iz **velshot'* 'Venera' (drugačno podmeno gl. v Gjurin 1987: 105); prim. tu niže op. 5. Pleteršnik, kot rečeno, potrjuje *hot* s Cafom in Levstikom. Caf je vzel *hot* najbrž iz Registrov (da ju je izpisoval, kažejo še nekatera druga gesla v Pleteršnikovem slovarju). Pri Levstiku gre pač za tole mesto: »Kdor ima nalóžnico (hòt ali žénimo) v híži namesto zakonske družé, tacega je na odgovor klicati sámó tedáj, ako se s tem déla javna sóblazen (pohújšanje)« (1880: 64). Izrazi *naložnica, hot* in *ženima* so si tu sopomenke ('konkubina'), kakor kaže ustrezno mesto v izvirniku: »Gegen das Concubinat ist dann einzuschreiten, wenn ein öffentliches Aergerniß hiedurch gegeben wird« (Globočnik 1878: 49). Prim. r. zastar. *naložnica* (p. *natožnica*) in njeno staror. sopomenko *ženima* (tudi staroč. in staroslovan.); oboje ima z oznako »poln. u. russ.« oz. »böhm.« že Cigale (1860: pod *Concubine* oz. *Kebseweb*).

⁵ Je v tem pomenu, tj. ko se nanaša na (žensko) osebo, beseda *hot* znana tudi srbohrvaščini? RHKKJ iztočnice *hot* sploh nima, ARj pa samo v pomenu 'hočeje', z izpisi od 14. do 16. stol. za *hot* ženskega slovničnega spola in z dvema izpisoma iz 16. oz. 17. stol. za *hot* moškega spola.

⁶ Žal še ni raziskano, ali je protestantovsko prehajanje od odraza *u* k *o* kaj pogojevala premena *u ~ o* v oblikoslovnem, oblikotvornem in/ali besedotvornem vzorcu, se pravi: ali niso pisci morda ostajali pri *u* predvsem pri besedah/družinah s stalnim ali skoraj stalnim naglasom oziroma ali niso *u* zamenjevali z *o* predvsem, če je *o* že sicer v paradigmi močno prevladoval. Ob Dalmatinovi postavitvi

Inu negoua *Hut Symenom Reuma ie tudi rodila Teba, Gahama, Tahafa, inu Moaha (18^v–19^f), Inu Timna ie bila Eliffafoua, Esauouiga synu Hut (33^v): otrokom pak, katere ie Abraham stemi *Hoty imel, ie dal daruue (21^v), Ruben.. ie spal per Bilhi, suoiga Ozheta *Hoty (33^f).⁷ V slovarju je torej na prvem mestu dvojnica z »globinskim« oblikoglasjem, in kadar je bralec Peteroknjžja naletel na oblike z -u- (v bistvu na im. ed.), bi bil lahko njegov zatek v Register tudi neuspešen, saj je bilo geslo z zaželenim obvestilom uslovarjeno za tri mesta više od pričakovanega (vrstni red gesel je *Hot ali hut – Hrib – Hudoban – Iermen*). Res je trimestna oddaljenost še dovolj majhna, da je iskalec s pogledom najbrž še ujel iztočnico *Hot* in zraven nje dvojnico *hut*.⁸ Toda v R 1584 bi bilo od *hud* do *hod* že pet, od *hut* do *hod* pa celo sedem gesel. In kdo bi sploh imel *hut* in *hod* ali vsaj *hud* za isto besedo?

K sreči bralec skorajda ni mogel biti postavljen pred to preizkušnjo, kajti v Bibliji 1584 se *hod* in *hud* kot samostalnika ženskega spola ne pojavljata.⁹ Celo *hut* je uporabljena samo enkrat, v kazalu: *Delila, Samfonova hut ali luba* (I, X IV^f), in Delila pravzaprav ni bila stranska žena, marveč res *luba* (ne *lubša*), tj. 'ljubljena, ljubica' (ne 'bolj ljuba žen(sk)a od neke prvotnejše žen(sk)e'). Morda je bila ta dvojnost pomena, spominjajoča na omenjeno stanje v staroruščini, razlog, da je Dalmatin že v Peteroknjžju kar v treh od četverih primerov, ki smo jih navedli zgoraj, tj. v tistih z zvezdico, na robu dostavil *Rauenshena, Rauenshenami, Rauensheni*. Tista dva s str. 19^f in 21^v je navedel že Ramovš (1918: 145 = 1971: 172), ko je opozarjal, da ima marsikatera beseda v Peteroknjžju »pripombo, ki je v bibliji ni več (ali pa preide v tekst)«. In res se v Bibliji 1584 rabi le še *ravenžena* (*Ravenshen-* ali *ravenshen-* ali *RavenShen-*, narazen pisano enkrat, na str. I 333^v im. mn. *Raven Shene*, medtem ko je na str. I 191^f v obrobni opombi *raven shen* zato tako, ker je zmanjkalo prostora za deljaj).¹⁰ Gre za naslednja mesta v Svetem pismu: 1 Mz 22:24, 25:6, 35:22, 36:12; Sod 8:31, 19:1, 19:9, 19:10, 19:24, 19:25, 19:27, 19:29, 20:4, 20:5, 20:6; 2 Sam 3:7 (2-krat), 5:13, 15:16, 16:21, 16:22, 19:5,¹¹

oblike z *o* na prvo mesto je zanimivo tudi vprašanje, ali bi lahko bilo tovrstno oblikoglasje iz stranskih sklonov že nezavedno prednostno ali pa je moral razumski premislek prej preobvladati »psiholingvistično krepkejšost« imenovalniške oblikoglasne podobe.

⁷ Množinsko orodniško (pač akutirano) končnico *-l* razlaga Ramovš (1952: 64) z naliko po primerih kot *vrvmi* > *vrvi*, »kjer bi kupičenje konzonantov otežkočilo izgovor«. V mest. ed. je bil očitno naglas še na končnici, vendar bi pričakovali kračino (*hoit*, kakor npr. *vasi*, *peči*, pri Trubarju *rizhi*, *visti* z nenaglašenim jatom v predzadnjem zlogu), zato je zaznamovanje z *-y*, ki običajno pomeni dolgi *i*, nepričakovano. Po naliki?

⁸ Ali je treba v takih primerih uporabiti kazalko (*hut gl. hot*) ali ne, je še danes slovarpisno vprašanje. Webster's Third New International Dictionary (1976: 16a, § 4.16) npr. primernike in presežnike (npr. *hotter*, *hottest*) podaja kot kazalke takrat, kadar se abecedno pojavljajo dalj kot pet palcev (12,7 cm) od gesla z osnovnikom (*hot*); žal tega pravila v uvodu dalje ne precizira, iz samega slovarskega dela pa je težko na hitro ugotoviti, kdaj gre za nedoslednosti, kdaj pa za dodatna pravila (npr. ali se pet palcev šteje od iztočnice ali od konca gesla naprej; ali prehod na novo slovarsko stran igra kako vlogo ali ne; ipd.).

⁹ Prav tako ne *hot*. – Ta in podobni podatki so po listkovnem gradivu v Inštitutu za slovenski jezik SAZU.

¹⁰ Kot samostojna iztočnica je v R 1584 torej uslovarjena ravno najmaj tipična pisna oblika, *Raven Shena*.

¹¹ V prevodih, v katerih je 2 Sam (oz. po Vulgati 2 Kr) 18:33 šteto kot 19:1, gre seveda za 19:6.

20:3, 21:11; 1 Kr 11:3; 1 Krn 1:32, 2:46, 2:48, 3:9, 7:14; 2 Krn 11:21 (2-krat); Est 2:14; Vp 6:8, 6:9; Dan 5:2, 5:3, 5:23; 2 Mkb 4:30. Dve pojavitvi sta še v kazalu REGISTER ZHES VSO BIBLIO, VSEH IMENITNISHIH IMEN na začetku Biblije (X IV^v in X (2)I^v). Gre torej izključno za starozavezne knjige in izvzemši primer iz 2. knjige Makabejcev, ki je devterokanonična, in vse tri primere iz Daniela, kjer *ravenžena* stoji za *laxênâh* (ki pa se tudi rabi samo na teh treh mestih), so vsi primeri prevedek hebrejskega *pî(j)legeš*.¹² Seveda so ti prevedki posredni. Sam Dalmatin je v R 1578 iztočnici *Hot ali hut* pripisal latinsko glosso *Cōcubina*.¹³ Vendar npr. Vulgata na teh mestih uporablja tudi še druge izraze, npr. *uxor*.¹⁴ Direktni osnovek je izraz, s katerim Pleteršnik razlaga *hot-i* (pa tudi besedo *hotnica* v enem¹⁵ od pomenov): *das Kewsweib*. Lutrov prevod Sv. pisma ima na vseh zadevnih mestih namreč *Kewsweib(-)* (včasih pisano z malo začetnico, vendar ne zmeraj na istih mestih kakor Dalmatin *ravenženo*). Da je Dalmatin tu res sledil Lutru, se najbolje vidi pri Sod 19:2, kjer *pîlegeš* ni prevedeno z *ravenžena* oz. *Kewsweib*, marveč pri obeh z zaimkom: Luter: »... vnd hatte jm ein Kewsweib zum weib genomen von Bethlehem Juda. Vnd da sie hatte neben jm gehuret / lieff sie von jm zu jres vaters hause gen Bethlehem Juda / vnd war daselbs vier monden lang«; Dalmatin: »... inu šj je bil k'Sheni vsel eno Ravensheno, od Betlehema v'Iudi. Inu kadar še je je ona bila poleg njega škurbala, je od njega vtekla k'švojga Ozheta hišhi, v'Betlehem, v'Iudi, inu je bila ondukaj štiri Měšce dolgu« (144^v-145^r).

V hebr. izvorniku je *pîlegeš* menda samo še v Ezk 23:20: »Inu še je resvnela, od lubesni pruti svojim *snubazhom*, katerih hotlivošt je bila, kakòr Ošlou inu Poštuhou hotlivošt«; tudi tu je Dalmatin sledil Lutru, tokrat prevedku/osnovku *Bulen*: isto razmerje *Bulen* = *Snubazhom* je npr. v Ezk 23:5-6 (kjer pa gre za drug

¹² Hebrejske besede prečkujem – z drobnimi prilagoditvami – po načinu, uporabljenem v Stron-govi konkordanci (izdaja Welch Publishing Company Inc. iz l. 1986), str. 4 razdelka A Concise Dictionary of the Words in the Hebrew Bible.

¹³ Prim., da ima Sveto pismo starega in novega zakona v izdaji British & Foreign Bible Society iz l. 19?? na vseh omenjenih mestih – izvzemši neupoštevano 2 Mkb – besedo *priležnica*. (Prevod je bil delan po hebrejskem izvorniku.) Tudi verzija kralja Jakoba, na primer, ima na teh mestih *concupine*. S tega vidika je zanimivo geslo *Concupina* v Tezavrusu: hebrejska ustreznica je *pîlēghešch* kakor pod *Pellex* (prim. tu op. 1), v obeh teh dveh geslih enako je tudi dalm. *hotnicza*, delno enako je slovensko *hut*, *lubsha*, *luba*, preostali nizi (grški, latinski, italijanski, španski, francoski, nemški, holandski, angleški, poljski, češki, madžarski; turški, ki ga pod *Pellex* ni) pa so drugačni, npr. angl. *a woman v/jeden šteede [= used instead] of ones wife, a strumpet, a leman*, holand. *concupine, byslaepfier, boelken*, p. *špol' u liegiaci*, č. *šauloznice, kubena*, madž. *eggywt háló társ* (prim. *együtt 'skupaj', hál 'spati', társ 'tovariš'*). Gl tudi op. 15.

¹⁴ Na primer v Sod 19:9, 19:29, 20:5, 20:6.

¹⁵ Za *hotnica* v pomenu 'Kewsweib' navaja Pleteršnik več slovarjev in po Cafu Haloze. Enako je opomenil izt. *ljubša* (z ozn. *Meg.-Mik.*). Ni nujno, morda celo verjetno ne, da bi bila Pleteršnik in Miklošič (1886: 89) z ustreznico *Kewsweib* mislila prav Lutrovo biblijsko, oposebljeno pomenko te besede. Celó Megiser je to besedo jemal kar v splošnem, »ljudskem« pomenu, zato ima pod *Concupina* nem. *Beyšchläfferin/Bulerin*, pod *Pellex* pa ravno *Ein Kewsweib/die bey einē Eheman zu vnhren šitzl/ eines Ehemans huršchnur/balg*. – Ne *hotnica* ne *ljubša* v Bibl. 1584 ne nastopata zunaj Registra. *Hotniza* v R 1584 je, domnevam, kajkavska ustreznica. Vramec ima v Kroniki 1578 »Comodus... od svoje hotnice zadavljen be« (cit. po RHKKJ II/4, 27; prav tam iz Prodek nedeljnih Mihalja Šimuniča, Zagreb, 1697: »Šalomon... je imal sedemsto zakonskeh žen i tristo hotnic« – pri Dalmatinu (l 191^r) je to »Salomo... je iměl sedemštu Shen, ... inu tryštu Ravenshen«).

hebr. osnovke). Mariborska in ekumenska izdaja imata na teh dveh mestih v Ezk *ljubimce*, The Bible in Slovenian pa *ljubovnikov* (5–6), toda *priležnikov* za *pilegeš* (20), prim. v verz. kr. Jakoba *lovers* (5–6), toda *paramours* (20, in nikjer druge). Jehovska verzija v New World Translation pa ima v Ezk 23:20 sicer *concubines*, vendar je cel verz drugače tolmačen, namreč da je Oholiba ravnala na način konkubin: "And she kept lusting in the style of concubines belonging to those whose flesh is as the fleshly member of male asses..." – pač znano je, da je prevod hkrati interpretacija, in za Dalmatinovo lahko rečemo, da je lutrovska.¹⁶

Beseda *ravenžena* bržkone nikoli ni bila ljudska svojina. Kalkirana je najbrž po *Nebenfrau* (ali *Beifrau* ali čem podobnem: *Nebenweib*, *Zuweib*, *Beiweib*...); vsaj *Nebenfrau* je Luter prav tako rabil. Gutsmanova *zravenžena* (1789: pod *Kebswuib*;¹⁷ omenja jo Läg Reidova 1967: 112) bi lahko bila zgolj poskus oživiti papirnato staro besedo s pomočjo oblikoglasne posodobitve. Na to, da je Gutsman take reči počenjal, namiguje Ramovš (1924: 306), ko pravi: »Gutsmannove oblike *preshusiti*, *preshusenje* Wrtb. 75... mora vsak poznavalec slovenskih tiskov smatrati za Gutsmannove svojevoljne literarne tvorbe [namesto besed iz družine *prešuštvo*, ki] so že takrat v živi govorici izumrle«. Prav papirnatost pa je bila prednost prevedka *ravenžena*. V starozaveznih časih je bilo dovoljeno mnogoženstvo, zunajzakonsko spolno občevanje moškega se ni štelo za zakonsko nezvestobo, če je bilo storjeno z neporočeno ali nezaročeno žensko, ipd. *Ravenžena* je lahko, če je bila sozaznamovalno še neobremenjena, prizivala zaznamovano tvar in sotvarje (tj. partnerke in partnerstvo v določenih oblikah nekdanjih konkubinativ) brez nezahelenih prizvokov, ki so jih okoli besede *hut/hot* nujno naplastila stoletja poznejšega, že npr. novozaveznega, gledanja na spolnost, zakon, nečistovanje. Do spodrinjenja *hut* z *ravenžena* je prišlo potemtakem iz želje po pomenski in hkrati prevajalski natančnosti, lahko bi rekli tudi: po terminologizaciji,¹⁸ čeprav so bili ti razlogi mogoče pri Dalmatinu in njegovih recenzentih občuteni kot teološki. Za ta del je *ravenžena* bolj posrečena tudi od *Kebswuib*: le-tej je bilo namreč *hut* bliže tudi v tem smislu, da je pri obeh šlo za preusposobljenje običajne in že malo zastarevajoče besede (prim. Grimm 1873: 375).

¹⁶ Zlasti zanimive so neenake interpretacije pravnih določb, denimo 2 Mz 21:8: Ekumenska in mariborska izdaja: »(Če kdo proda svojo hčer za sužnjo, ne sme ta oditi, kakor odhajajo sužnji.) Ako ne ugaja gospodarju, ki jo je odločil zase, naj pusti, da se odkupi«. The Bible in Slovenian: »Ako ne bi ugajala svojemu gospodu, ki si jo je zaročil, naj ji dovoli, da se odkupi«. (To je po verziji kralja Jakoba: »If she please not her master, who hath betrothed her to himself, then...«; naslonjenost se vidi tudi v izrazu *dekla* = *maidservant*, namesto *sužnja*.) Dalmatin: »Aku ona pak nedopade fvojmu Gospudu, inu on nezhe njej k'Sakonu pomagati, taku jo ima puštiti réšhyti« (I 48^r). To je čisto po Lutru: »Gefellet sie aber jrem Herrn nicht / vnd will jr nicht zu Ehe helfen / so sol er sie zu lösen geben«. To mesto navajam tudi zato, ker bi se smiselno lahko nanašalo na podeljevanje statusa stranske žene, prim. New World Transl.: »If she is displeasing in the eyes of her master so that he does not designate her as a concubine but causes her to be redeemed...«.

¹⁷ Zraven so še *perleshniza*, *peršpanjica*, *hotniza*. Murko (1832: pod *Ráven*) ima nato spet *rávenshena*, čeprav večino tovrstnih tvorb navaja s predpono *zraven-*. Pleteršnik pod *ráven* dodaja, da »nekaterim pisateljem« (omenja Japlja, Murka in Kastelica) rabi kot predpona za 'Neben-', »po nem.«; zglede ima samo tri: *ravenžena*, *ravensodnik* in *ravenhlapec*.

¹⁸ Uspešnost Dalmatinove rešitve lahko sodimo po tem, da so novejši slovenski prevodi glede tega prevedka spet na »isti« točki, le da »na višjem zavoju vijačnice«: mariborska in ekumenska izdaja imata na vseh mestih, kjer ima Dalmatin *ravenženo*, izraz *stranska žena*.

S tem, da je bilo *hut* že zastarevajoče, ali pokrajinsko, ali iz katerega drugega razloga manj znano, bi si morebiti lahko razlagali spremembo *-t v -d*. Toda da bi bil ta »popravek–ponarobek« storil Dalmatin, je neverjetno; da bi se bila po naključju zgodila dvakratna pisna pomota (ob dejstvu, da je v istem geslu še *Hotniza*), je tudi malo verjetno; in naposled je tudi dvakratna napaka slovensko negovorečega stavca nekam nepričakovana. Mogoče je spremembo hote napravil kdo, ki besede *hot/hut* ni poznal, pa je mislil, da gre za *hod/hud* 'hoja'. Ker pa etimologiziranju v tej smeri ni videti povoda in ker je v istem geslu *Hotniza*, bi bil »popravek« lahko zagrešil le čisto mehanično.

Navedenke

- ARj = Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, III, 1891. Zagreb.
 Ivan Belostenec, 1740: *Gazophylacium, seu Latino-Illyricorum Onomatium Aerarium...* Zagreb. (Faksim., Zagreb, 1972–1973.)
 France Bezlaj, 1976: *Etimološki slovar slovenskega jezika*, I. Ljubljana.
 France Bezlaj in Vaso Suyer, 1973/74: *Liber de simplicibus Benedicti Rinij. V: Jezik in slovstvo XIX/6–7, 185–192*. Ljubljana.
 Bibl. = Jurij Dalmatin, 1584: *Biblia...* Wittenberg.
 Anton Breznik, 1926: *Slovenski slovarji. V: Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede III, 110–174*. Ljubljana.
 Matej Cigale, 1860: *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*. Ljubljana.
 Jurij Dalmatin, 1578: *Biblie... prvi deil*. Ljubljana.
 --- 1584: *Biblia...* Wittenberg.
 Velemir Gjurin, 1987: *Ali je Rinijev kodeks tudi slovenski slovar. V: Slavistična revija XXXV/1, 103–114*. Ljubljana/Maribor.
 Anton Globočnik, 1878: *Leitfaden für Gemeindevorsteher...* Ljubljana.
 Anton Grabner-Haider in Jože Krašovec s sodelavci, 1984: *Biblični leksikon*. Celje.
 Jakob in Wilhelm Grimm, 1873: *Deutsches Wörterbuch, V*. Leipzig.
 Ožbalt Gutschman, 1789: *Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter und einiger verzüglichen abstammenden Wörter*. Celovec.
 Annelies Lägroid, 1967: *Hieronymus Megiser: Slovenisch-Deutsch-Lateinisches Wörterbuch, Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592*. Wiesbaden.
 Fran Levstik, 1880: (prev.) *Nauk slovénškim županom...* Ljubljana.
 Martin Luther, 1545: *Biblia: Das ist: Die gantze Heilige Schrift – Deudsch – Auff new zugericht*. Wittenberg. (Ponatis, München, 1972).
 Hieronim Megiser, 1592: *Dictionarivm qvator lingvarum*. Gradec.
 --- 1603: *Thesaurus Polyglottus...* Frankfurt ob Majni.
 --- 1744: *Dictionarium quatuor linguarum*. Celovec.
 Franc Miklošič, 1886: *Etymologisches wörterbuch der slavischen sprachen*. Dunaj.
 Anton Janez Murko, 1832: *Slovénsko-Némshki... Rózhni besédnik*. Gradec.
New World Translation of the Holy Scriptures, 1984. New York.
 Maks Pleteršnik, 1894–1895: (ur.) *Slovensko-nemški slovar*. Ljubljana.
 R 1578 = Register. V katerim so nekotere... besede... V: Dalmatin 1578, 180^v–181^v.
 R 1584 = Register Nekatérih besed... V: Dalmatin 1584, Cc 3^v–Dd ij^v.
 Fran Ramovš, 1918: *Delo revizije za Dalmatinovo Biblijo. V: Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino I, 113–147*. Ljubljana.
 --- 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika II: Konzonantizem*. Ljubljana.
 --- 1952: *Morfologija slovenskega jezika*. Ljubljana.
 --- 1971: *Zbrano delo I*. Ljubljana.
 RHKKJ = Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, II/4, 1988. Zagreb.

- Jakob Rigler, 1968: Začetki slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana.
 --- 1976: Reproducirani ponatis Pleteršnika. V: Slavistična revija XXIV/2-3, 279-289. Ljubljana/Maribor.
- Petar Skok, 1971: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I. Zagreb.
 SSKJ = Slovar slovenskega knjižnega jezika, I, 1970. Ljubljana.
- Sveto pismo stare zaveze, I-III, 1959-1961. Maribor.
 Sveto pismo stare in nove zaveze, 1974. Ekumenska izdaja. Ljubljana.
 Sveto pismo starega in novega zakona, 1972. The Bible in Slovenian 63. London.
- James Strong, 1886 (¹1890): Strong's Exhaustive Concordance of the Bible. Burlington, Ont.
 The Holy Bible, Authorized King James Version, 1985. Grand Rapids, Mich.
- Max Vasmer, 1973: Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka, IV. Moskva.
 Webster's Third New International Dictionary, 1976. Springfield, Mass.

SUMMARY

The entry *hot* in Jurij Dalmatin's glossary known as R[egister] 1578 (the word was mysteriously misspelled *hod* in his R 1584) signifies 'concubine' in the biblical sense rather than 'a lewd woman, a harlot, a leman, a fornicatrix' as suggested at first glance by its (most likely Kajkavian) target-language equivalent *hotnica*, by its equivalents in Megiser's multilingual dictionaries (1592, 1603), by its etymology and its subsequent use etc. Dalmatin used *hot* 'concubine' in his translation of the first five books of the Old Testament (1578), occasionally adding *ravenžena* as a marginal gloss. He used *hot* as a technical term, apparently following the example of Luther's *Kebseweib*, likewise an every-day but already somewhat obsolescent word reemployed for the specific concept of Hebrew 'pí(y)legesh'. In his complete translation of the Bible (1584), Dalmatin entirely discarded *hot* in favor of the purpose-made neologism *ravenžena* (possibly patterned on Germ. *Nebenfrau*), still using *ravenžena* consistently as a translate for Luther's *Kebseweib* but avoiding the negative connotations which must have immantled both *Kebseweib* and *hot* in their ordinary use. Thus, while Dalmatin's translation follows Luther's in a very strict manner, it is nevertheless both translationally and interpretationally innovative – and even modern, considering that the most recent (oecumenical) Slovene translations of the Bible use a formative and morphosemantically parallel term *stranska žena*.